

„Jertek Magyarországra!”

4/1A

A TATÁR PUSZTÍTÁS

SZEMELVÉNYEK

1.

„Ebben az évben Magyarországot, mely háromszázötven éven át fennállott, a tatárok hada elpusztította” – e lakonikus összegzést szinte olyanformán iktatta be a niederaltaichi monostor évkönyvi feljegyzései közé Hermann apát az 1241. évben, mintha már ki is mondta volna a komor verdiktet: a kereszténység e honának sorsa bevégeztetett. S annyi bizonyos, a pusztulás szörnyűséges méreteiről való hírek nem voltak légből kapottak. A keresztény világ akkoriban már emberemlékezet óta hasonlót nem élt át. A rettenetben fogant sötét pesszimizmus azonban hamarosan mégiscsak alaptalannak bizonyult. Magyarország történelme a Kárpát-medencében nem tört derékba negyedik évszázada közepén. Igaz, a folytatásba sokrétűen beépültek a megrázkódtatás tanulságai.

2.

A mongolok visszavonulása

1242 márciusában Batu kán Esztergom alatt kiadta a parancsot a visszavonulásra. Az ország kiürítése ahhoz hasonló tervszerűséggel és kíméletlen pusztítások jegyében zajlott, mint meghódítása. Végeredményben ugyanaz a tényező is mozgatta, csak hogy ezúttal a gyengéjéről. A mongol birodalom expanzív ereje a nomád államalakulások szigorúan „felülről lefelé” érvényesített autokrata szervezetben rejlett; ha „felül”, a csúcson a folyamatosság megszakadt, máris jelentkezett a bomlékonyság hajlama. A dinasztia ágai közt kirobbanó pártharcok újra meg újra kétesé tették a világtörténelem leghosszabb életű nomád birodalmának stabilitását.

Miután Ögödej nagykán halálának (1241. dec. 11.) híre a következő év februárjában eljutott Magyarországra, Batu kán jobbnak látta, hogy mihamarabb a helyszínen teremjen a várható belső küzdelmek esetére. A hadseregrészek több oszlopban vonultak ki az egyelőre inkább terrorral megbénított, semmint a mongol hatalom organizmusába betagolt országból. A visszavonulás minden irányban a szokásos gyújtogatás és embervadászat jegyében folyt („lépérről lépésre átkutatva még az erdők és mezők búvóhelyeit is” –mint Rogerius írja), a seregek letartották és felélték az útjukba eső vidékeket, foglyok tömegeit hajtva maguk előtt.

A siralmas idők szemtanú krónikásának, az olasz származású Rogerius mesternek az Erdélyen át hurcolt foglyok közül sikerült megszöknie. Az átélt élmény hitele képi erővel jeleníti meg a pusztulás látványát és a rettegés állapotát, ahogy visszaemlékezésében leírja: „a templomtornyok vezették őket helységről helysére néptelen és üres földön át, az utakat fű és gyom verte fel. Útjukban gyökereken éltek, néhány fej vörös- vagy fokhagymát, ami a parasztok kertjeiben itt-ott megmaradt, csemegeként hozott elé szolgája és útitársa. Végre nyolcadnapra elérték [Gyula] Fehérvárt, az erdélyi püspök székhelyét, anélkül, hogy emberrel találkoztak volna. De itt sem találtak egyebet, mint a meggyilkoltak tetemeit és koponyáit, s egyházak és paloták szétdőlt és ledöntött, a sok kiontott keresztény vértől bemocskolt falait...”. Csak tíz mérföldnyire a kísértetvárostól, már Kolozs megyében bukkantak eleven emberekre.

4/1B

A TATÁR PUSZTÍTÁS

SZEMELVÉNYEK

1.

Egymillió halott?

Vidékenként igen jelentősek az eltérések. Míg a Tiszántúlon, Csongrádban és Csánádban az arány eléri, sőt meghaladja a 75 százalékot, a szomszédos Békésben már 50, a Duna–Tisza köze alsó részén: Bodrogban, Bácsban 45 százalék az eredmény. Ha pedig átlépünk a Dunán, Baranya megyébe, a pusztulási arányszám egészében már csak 15 százalék. Az erdős-hegyes vidékeken a pusztulás 10 százalék körüli, vagy még ennél is alacsonyabb, a mezőség és hegyvidék találkozását átfogó megyékben, Abaújban vagy Borsodban csakúgy, mint például Biharban 20 százalék körül ingadozik. Van olyan nézet, hogy a faluszámok megyénként alakulását alapul véve, a szélső értékek közt a középarányost keresve az országos pusztulás mintegy 50 százalék körülire becsülhető. Ez abszolút számban azt jelentené, hogy Magyarország tatárjárás előtti mintegy kétmillió népegségből a végzetes esztendő és kihatásai egymillió lelket irtottak volna ki. Hihető lenne egy ilyen mértékű népirtás és tömeghalál? Megmagyarázható lenne-e, hogy erről a szintről indulva a következő alig több mint fél évszázadban a népesség minden jel szerint legalább is reprodukálódott? Nem is szólva a gazdasági és társadalmi fejlődés különös dinamikájáról, amit e népesség hordozott?

A szemtanúk és krónikások közléseit nem lehet szó szerint venni. A „sok” hamar csúszott át a „százezerbe”. Ezen túl minden túlélőnek egy-egy helyi, látványos vérengzés vésődött be az emlékezetébe, amit aztán hajlamos volt általánosítani. Rogerius nyilván nem szabadult meg a váradi vagy tamáshidai öldöklés rémképtől. A tatár hadviselés tudatosan élt ezzel a pszichológiai fegyverrel is. Ám végül is a mongol hódítás törekvése mégsem valami öncélúan tobzódó „genocidium” volt, hanem a holttestek tömegeivel és lángoló falvak sorával megrendezett brutálisan látványos színjátékok után a meghódított területeknek és lakosságának adóztatása, belefűzése a birodalom szolgálati rendszerébe. A tatár hadsereg közeledtének hírére mindenki, aki csak mozogni tudott, erdőbe, hegyekbe vagy lápok, mocsarak közé menekült. A veszedelem távoztával visszaszivárogtak az emberek rejtekeikből az üszkös romok közé, és az élet rendje szerint hozzáfogtak az újjáépítéshez. Ahol efféle rejtekek közel s távolban nem kínálóztak, kivált a sík vidéki alföldi részeken, ott a tömeghalál képzete már inkább reális.

Egyébként azonban országszerte meglepően hamar megélnékültek a szemtanúk által 1242 nyarán már elparentált helységek. Esztergom vallon, olasz és magyar vezető rétegét a kortársi beszámoló szerint „az összes lakosokkal együtt” lemészárolták, ám a polgárok építkezéseinek lendülete, a városnak már az 1240-es években fellendülő gazdasági élete arra int, hogy a híradás nem veendő szó szerint. Gyulafehérvárott Rogerius csak hullákat látott 1242 kora nyarán, az erdélyi püspök szavai azonban egy 1246. évi oklevél szerint azt tanúsítják, hogy mégsem vészett azért mindenki oda, még ha a lakosság erőteljesen meg is csappant.

4.**Négyszázezren ...**

Mindent mérlegelve, hipotetikus értékkel annyi mondható ki, hogy az „elnéptelenedés” képzete az 50 százalékos országos pusztulásról igen-igen erőteljesen leszállítandó, alighanem 15–20 százalékra. Ami még mindig hatalmas szám, kegyetlen pusztulás, hiszen 3–400ezer ember halálát jelenti. E tömeg megközelíti a honfoglaláskori egész nép valószínű létszámát. Ehhez fogható pusztulást a magyarság majd a török korban, ám akkor is csak a hódoltsági területeken, és nem egyetlen év, hanem másfél évszázad népesség- és településpusztító őrlődésében szenvedett el.

4/1C

A TATÁR PUSZTÍTÁS

SZEMELVÉNYEK

5.

Új társadalmi átrendeződések

A tatárdúlásnak a társadalom merevségét mind jogi, mind a lokális kötelékek terén „fellazító” hatása párhuzamosan érvényesült a királyi várbirtokrendszer rohamos felbomlásának, valamint a világi nagybirtok robbanásszerű megnövekedésének következményeivel. E három tényező együttesen, kedvezvén a legkötöttebb állapotú tömegek emelkedési vágyának, különös, egyfelől taszító, másfelől szívó hatás formájában rendezte át a népességet. Más szóval, a sok „üres”, „lakosaitól elhagyott” falu, a sok pusztta terra háttérében igen gyakran nem erőszakos pusztítás, hanem a lakosság elszökése, csoportos elvándorlása húzódik meg.

A másik, ezzel egyenértékű mozzanat a régi típusú földesúri házigazdaságok, „prédiumok” felbomlása. E sok kis, olykor mindössze néhány szolgacsalád által lakott település számottevő részét nem is annyira a tatárjárás, mint inkább belső gazdasági szükségszerűség, a földesúri gazdálkodás gyökeres átalakulása separta el. A 10 háztartásnál kisebb települések a 12. században a faluhálózat mintegy 52 százalékát, a 13. században viszont már csak 27 százalékát tették ki. Ami tehát egy-egy megye formális statisztikájában „falupusztásodásként” jelentkezik, annak jelentékeny hányada a feudális gazdálkodás fejlődésjelensége.

Mindehhez járul, hogy az országos átlagot nem kaphatjuk meg reálisan oly módon, hogy az erdős-hegyes tájegységek és a sík föld mutatói közt mintegy a középarányost vesszük. A népsűrűség szempontjából jelentős „feszültség” mutatkozott már a tatárjárás előtt is a viszonylag sűrűn lakott Dunántúl, Csallóköz (10–16 fő/km²) és az alföldi részek (3–6 fő/km²) közt, míg az északnyugati Felvidéktől félkaréjban Barson, Abaújon át Biharig a középerőterek voltak jellemzők (5–10 fő/km²). Ha most már gondolatban felidézzük a tatárjárás hadmozgásait, feltűnik, hogy a hadak leginkább és a legkegyetlenebb módon történetesen éppen a legalacsonyabb népsűrűségű tájakat „járták meg”. Ez nem hagyható figyelmen kívül a pusztulás arányainak reális felbecslésénél.

6.

Éhezés, sáskajárás

Mennyiben volt „általános” a pusztulás? Csakugyan szinte sivataggá változott volna e föld, s hitelt lehetne adnunk olyan krónikás közlésének, miszerint az erdélyi Randán ugyan csak 6 ezer embert, de Küküllővároton már 30 ezer, Nagyszébenben meg éppen 100 ezer férfit, nőt, gyermeket mészároltak le? Hol a reális szint a krónikás számadat, a Rogerius szeméi előtt feltáruló „néptelen és üres föld” közt?

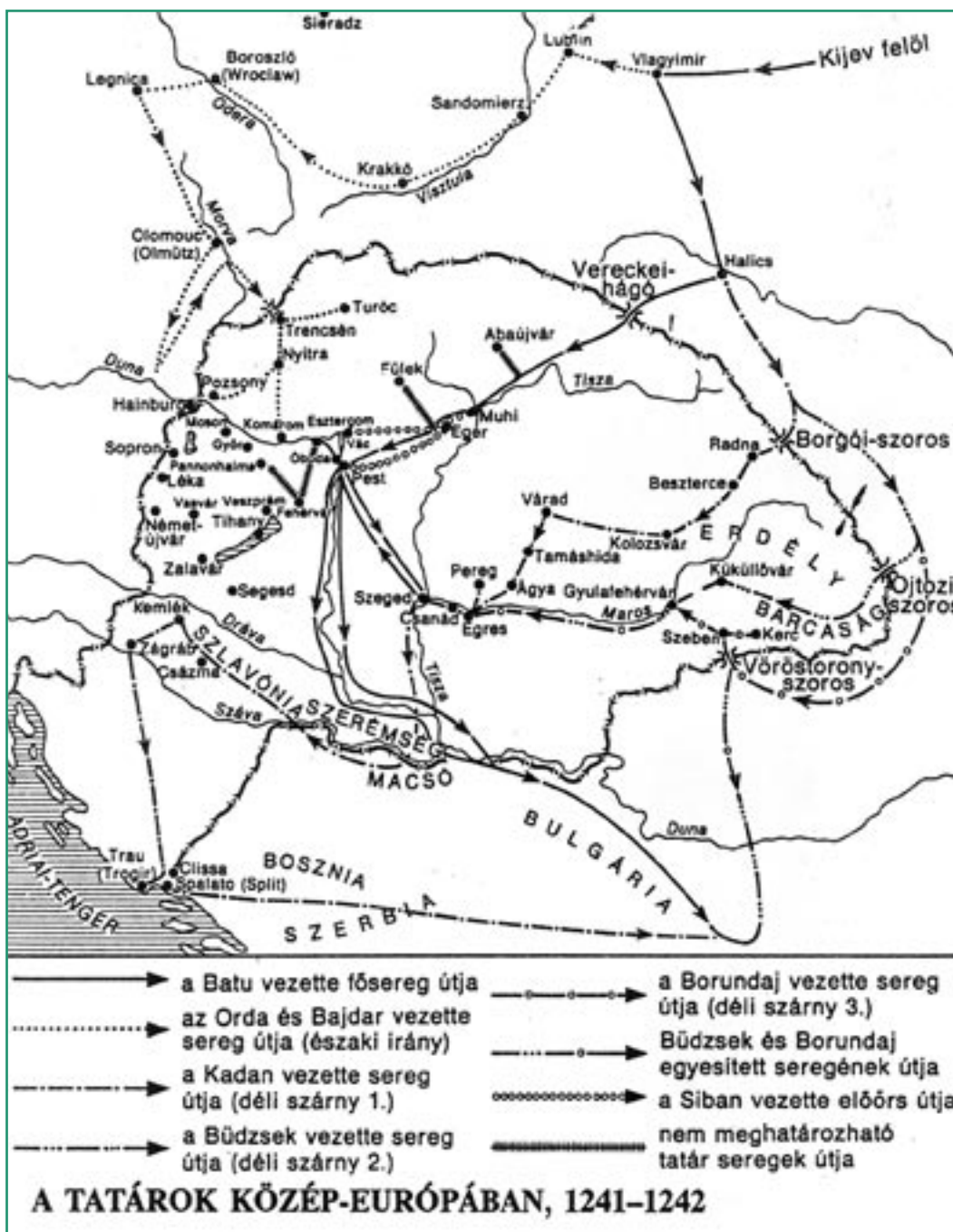
Ugyanakkor a tatárjárás nem csak az öldöklő fegyvert és a tűzcsóvát jelentette. A mongol betörés évében nem volt aratás, 1242-ben országszerte elmaradt a vetés, 1243-ban pedig kegyetlen sáskajárás pusztította a termést. A fegyvert az éhínség váltotta fel, nyomában pedig fertőző járványok tizedelték a megmaradt népeséget. Az emberek kutyát, macskát ettek és gyökereken, gumókon, fakéregliszten tengődtek, az elhaltak holtteste szanaszét hevert a mezőkön, utak mentén. „Nem kevésbé pusztította a magyar népet az éhhalál keserves csapása, mint a tatárok öldöklő kegyetlensége” – összegezte három évtized múlva az eseményt ifjú fővel átélő krónikás, Ákos mester.

4/2

A TATÁROK KÖZÉP-EURÓPÁBAN

1241–1242

4/3

A TATÁROK KÖZÉP-EURÓPÁBAN

CSOPORTOS FELADATLAP

Jelöljétek be színezéssel azokat a területeket Magyarország vaktérképén, amelyeket érintett a tatárjárás!

A lap hátoldalán pedig rögzítsétek azokat az információkat, amelyeket a pusztítás mértékére vonatkozóan szereztetek a forrásokból!

4/4

CSOPORTKÁRTYÁK

Egy magánbirtokos [J]	A keresztény egyház [J]
Az uralkodó [J]	A városlakók [J]
Egy magánbirtokos [K]	A keresztény egyház [K]
Az uralkodó [K]	A városlakók [K]

4/5

BETELEPÜLŐK A XIII. SZÁZADBAN

Hospes

(latin: „vendég”), idegenből jött, Magyarországon letelepedő személy neve, a feudális korban. A fogalom tartalma időről időre változott. A korai Árpád-korban a hospes paraszti telepest vagy kézművest, kereskedőt, papot, lovagot egyaránt jelenthetett.

A X–XI. században főként német lovagok érkeztek, bár elszórtan már ekkor is betelepültek termelő és kereskedő böszörmények (muzulmánok), besenyők, különféle szláv csoportok. A XII. századtól fontossá vált a nyugati (német, vallon) parasztek és városlakók, majd a vlachok és szlávok betelepődése. Az uralkodókat a betelepítésekben gyakran a határvédő katonai szempontok vezették. A hospesek adózási kiváltságokat élveztek.

Könyves Kálmán király (ur. 1095–1116) a szabad hospeseket csak pénzádóra, 8 dénár fizetésére kötelezte. A XII–XIV. században sok telepes magával hozta azt az előjogot, hogy nem személye, hanem a jobbágytelek után adózhatott – pénzben vagy terményben – szabadon költözhetett, és nem tartozott a földesúri bíraskodás alá. E hospesek a hazai egységes jobbágytság formálódásának erjesztői lettek. A XIII. században már nemcsak az idegeneket, hanem azokat a hazai parasztokat is hospesnek nevezték, akik szabad költözési joggal élve földesurat cseréltek, és elnyerték a külföldiek adókedvezményeit.

Britannica Hungarica. 2007

Kunok

török nomád nép, amely a délorosz sztyeppeket a XI. század közepétől uraló kipcsak törzsszövetség nyugati ágaként a 1237. évi mongol invázió elől menekült kelet felé...

A kunokkal a magyarok először feltehetően a XII. század folyamán kerültek kapcsolatba, amikor a magyar királyok északkeleti irányú hódító törekvéseivel szemben az orosz fejedelmek többször is a kunok segítségéhez folyamodtak. A nyugati és magyar latin nyelvű források ekkoriban a Fekete-tengertől északra és nyugatra elterülő vidékeket a Volgától egészen az Al-Dunáig Kunországgént (Cumania) emlegették. A kunok sztyeppei uralmát a mongolok rendítették meg, amikor 1223-ban a Kalka folyónál legyőzték a kunok és az orosz fejedelmek szövetséges haderejét. A ... kun vezérek 15 000 emberükkel együtt nem sokkal ezután, 1227-ben megkeresztelkedtek, és elfogadták a magyar király fennhatóságát...

1239-ben, az újabb mongol támadást követően az időközben trónra lépett Béla menedékjogot adott a kun nép és fejedelme, Kötöny számára. Közvetlenül azonban Magyarország 1241–42-es mongol megszállása előtt az idegenekkel szemben gyanakvó magyarok Kötönyt megölték; a kunok ideiglenesen elhagyták Magyarországot, amíg IV. Béla 1245-ben ismét be nem fogadta őket. Béla fia, a leendő V. István király kun hercegnőt vett feleségül; fiuk, IV. (Kun) László király uralkodása alatt (1272–90) a magyar politikában fontos szerepet játszottak a kunok.

A kunok nemzetségek szerint telepedtek le az Alföld különböző területein, Fejér megyétől egészen a Temes folyó vidékéig. Kun László 1279. évi kun privilégiumai szerint hét nemzetségre oszlottak.

Britannica Hungarica. 2007

Jászok

eredeti nevén ÁSZI, az indoiráni nyelvcsaládhoz tartozó, Észak-Irán területéről származó nomád nép. Legkorábbi ismert települési területük a mai Kazahsztán déli része volt. Az i. sz. I. században vándoroltak Európába. Magyarországra a XIII. században, a kunokkal együtt érkeztek, és a Duna–Tisza közének északi részén telepedtek le. A következő évszázadokban fokozatosan elmagyarosodtak, IV. (Kun) László a kunokkal együtt kollektív nemességet adományozott nekik, és lakóhelyükből a Kis- és Nagykunssággal együtt kialakította a közvetlenül a király alá tartozó, saját igazságszolgáltatású Jászkun (vagy Hármás) kerületet. Róluk kapta nevét a Jászság.

A jászok az alföldi nagyállattartó kultúra hordozói voltak. Településeik közepén zsúfolódtak a lakóházak, amelyeket kívül az ólaskertek gyűrűje övezett. Később a gazdasági udvarok még kijebb települtek, és a határt tanyák százai népesítették be. A jómódú gazdák-nak több tanyájuk is volt, ez sokáig lehetővé tette a nagycsaládok együttmaradását. A családfő a belső, a házas fiúk a tanyasi házban laktak, együtt gazdálkodtak, és az egyes tanyák más-más állat tartására szakosodtak. A jász városok híresei voltak lóvásáraitól, ahol a délebbi vidékek lovai mellett a helyi mesterek kovácstermékei és kocsijai is elkelték.

Britannica Hungarica. 2007

